ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ СВІТ ПРОФЕСОРА В. К. ЯКУНІНА

С. І. Світленко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено інтелектуальний світ відомого ученого-історика, історіографа, методолога, професора В. К. Якуніна, що представляє систему наукових, педагогічних, ідеологічних, суспільно-політичних, правових, морально-етичних, естетичних ідей, змістів, цінностей, інтересів; форм і напрямів розумової діяльності; колективних, групових та індивідуальних, корпоративних та приватних контактів, які наповнюють спосіб творчого життя ученого-педагога. Доведено, що в процесі формування і становлення творчої діяльності інтелектуальний світ професора В. К. Якуніна пройшов сім стадій поступу – від підготовчого етапу юності до етапів творчого піднесення і зрілості кінця XX – початку XXI ст. Останні періоди характеризувалися найбільшою динамічністю й багатоманітністю, охоплювали історію, історіографію, методологію, ідеологію, політику, образотворче мистецтво.

Ключові слова: історія, історіографія, ідеологія, політика, інтелектуальне життя, інтелектуальна діяльність, інтелектуальне співтовариство.

The intellectual world of the famous scientist-historian, historiographian, methodologist, professor V.K. Yakunin, representing the system of scientific, pedagogical, ideological, socio-political, legal, moral-ethical, aesthetic ideas, contents, values, interests, is explored in the article; forms and directions of mental activity; collective, group and individual, corporate and private contacts, which fill the way of creative life of the scientist-teacher. It is proved that in the process of formation and formation of creative activity the intellectual world of professor V. K. Yakunin under went seven stages of progress – from the preparatory stage of youth to the stages of creative exaltation and maturity of the end of XX – beginning of XXI century. Recent period have been characterized by the greatest dynamism and diversity, covering history, historiography, methodology, ideology, politics, and fine arts.

Keywords: history, historiography, ideology, politics, intellectual life, intellectual activity, intellectual community.

Вступ. Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Віктор Кузьмич Якунін (1939–2017) був однією з помітних і неординарних постатей в інтелектуальному співтоваристві дніпровських істориків останніх десятиліть XX – перших десятиліть XXI ст. Відомого ученого-історика, історіографа, методолога, на превеликий жаль, уже немає з нами, однак 80-річчя від дня його народження є слушною нагодою не тільки

вшанувати світлу пам'ять нашого старшого товариша і колеги, відданого справі вищої історичної освіти та науки, а й зробити спробу досягнути його багатий і неповторний інтелектуальний світ.

В. К. Яқунін, безперечно, був інтелектуалом. В історіографії вже є визначення цієї дефініції. Так, за словами І. І. Колесник, «інтелектуал, насправді, той, хто живе напруженим інтелектуальним життям, маркерами якого стали свій мовний код, специфічна поведінкова модель, зовнішній вигляд, стиль життя та мислення, коло читання, спілкування, політична культура, незалежна громадянська позиція» [4, с. 294].

На наш погляд, у сутності та особливостях життєдіяльності інтелектуала дозволяє розібратися й така дефініція, як інтелектуальний світ, який уособлює систему внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають і виявляють сам процес інтелектуального життя ученого-педагога. На нашу думку, інтелектуальний світ професора представляє систему наукових, педагогічних, ідеологічних, суспільно-політичних, правових, морально-етичних, естетичних ідей, змістів, цінностей, інтересів; форм і напрямів розумової діяльності; колективних, групових та індивідуальних, корпоративних та приватних контактів, які наповнюють спосіб творчого життя ученого-педагога.

Постановка завдання. Автор ставить на меті розглянути інтелектуальний світ професора В. К. Яқуніна, простежити процес його формування та становлення, виявити сутність та особливості. Історіографія, присвячена постаті Віктора Кузьмича, тільки-но починає формуватися. Серед перших праць такого роду слід вказати на розвідки І. М. Ковальської-Павелко [3] та О. Б. Шляхова [6], які накреслили основні віхи життя і творчої біографії вченого-історика. Втім, особистість В. К. Яқуніна представляє значний дослідницький інтерес у контексті не тільки історії освіти та науки, а й інтелектуальної історії, хоча, звичайно, їх предмет доволі близький.

Безперечно, майже одночасний вихід із друку в 2013 р. таких важливих першоджерел, як автобіографічна книга В. К. Яқуніна «История, идеология, политика. Жизнь и познание истории» [9] та інтерв'ю ученого, опубліковане в томі 1 «Усної історії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара» [15] сприятиме досягненню поставленої мети. До того ж цінні матеріали зберігаються в особовій справі В. К. Яқуніна Архіву Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара [1]. Вивчення цього джерельного комплексу сприятиме глибшому розумінню зазначеної теми.

Результати дослідження. Звичайно, формування інтелектуального світу будь-якого ученого розпочинається в молоді роки. І тут слід зауважити, що у Віктора Кузьмича не було родинних традицій, пов'язаних з освітою та наукою. Адже народився майбутній учений-історик 12 жовтня 1939 р. в шахтарському місті Кадіївка Луганської області. Батько Кузьма Олексійович (1890–1943) був шахтарем на Донбасі та мав лише чотирикласну освіту, а мати Олександра Семенівна (1890–1967), яка спочатку теж працювала на шахті, згодом у робітничому шахтарському гуртожитку, закінчила лише чотирикласну церковно-парафіяльну школу [1, арк. 3, 23 зв.; 15, с. 610, 612].

В. К. Якунін належав до повоєнного молодого покоління, яке на собі глибоко пізнало бідність тодішніх загальноосвітніх закладів та слабку підготовку місцевих учителів у шахтарському місті. За цих обставин ключову роль відігравала допитлива й обдарована натура юнака, який разом із братом захоплювався історичними романами, долучався до культу бібліотечного читання. У міській бібліотеці Кадіївки юнак із захопленням читав романи про російських полководців, а згодом став цікавитися й українською історичною прозою. «Художня історична проза (російських і радянських письменників, пізніше і українських) стала тим вогнем, котрий запалив мій інтерес до таємниць вітчизняної історії. І тому вже в старших класах середньої школи і під час навчання в гірничому училищі я мріяв стати істориком», – згадував В. К. Якунін [15, с. 612–613; 9, с. 8]. Непідробний інтерес до історичних романів Віктор Кузьмич зберіг на все життя. Вже у зрілому віці він захоплювався романами Валентина Пікуля і навіть брав участь у всесоюзній дискусії стосовно творчості непересічного письменника [15, с. 613].

Не менш важливим чинником була схильність юного Віктора до занять мистецтвом. В образотворчій студії він вивчив плакатне перо, а затим малюнок і живопис, в основному пейзажі та натюрморти. Зацікавленість вітчизняним і зарубіжним живописом теж виявилася вельми глибокою і стійкою. Віктор Кузьмич неодноразово відвідував картинні галереї у Києві, Львові, Полтаві, Харкові, а також у Москві. На все життя у вченого-історика збереглися біографії художників, їхні картини, а також інтерес до занять образотворчим мистецтвом. В. К. Якунін щедро ділився своїм живописним доробком: подарував картину для Ермітажу в Палаці студентів ДНУ, декілька робіт – на рідну кафедру української історії та етнополітики, своїм товаришам і колегам.

Про широту діапазону інтелектуальних зацікавлень Віктора Кузьмича свідчить також його інтерес до шахів. Він передплатував і читав шахову літературу, сформував шахову бібліотеку, брав участь у конкурсах із розв'язання шахових задач, а на дозвіллі аналізував партії великих шахістів. На міжфакультетських змаганнях із шахів у 1968 р. він підтвердив свій 1-й розряд [15, с. 613–614].

Основою ерудиції ученого – інтелектуального підґрунтя широти мислення – була самоосвіта, невпинне устремління до пізнання минувшини. Характерно, що після закінчення середньої школи В. К. Якунін, ще до служби в Радянській армії, два роки навчався на машиніста-механіка вугільних комбайнів і врубових машину технічному училищі № 2 в рідному місті Кадіївка і на Вечірньому університеті марксизму-ленінізму. Там він вивчав історію ВКП(б), спочатку сталінський «Краткий курс истории ВКП(б)», а незабаром перенавчався за часів хрущовської деєталінізації, коли в 1959 р. вийшов у світ новий підручник – «История КПСС. Политэкономия. Философия». В домашній бібліотеці Віктора Кузьмича з'явилися праці, пов'язані з творчістю та життєвим шляхом класиків марксизму-ленінізму.

Під час служби в армії самоосвіта не припинялася. В армійській бібліотеці В. К. Якунін працював над історією філософії, читав і конспектував праці Г. В. Ф. Гегеля, Л. Фейєрбаха, Р. Декарта, М. Чернишевського, Г. Плеханова та ін. [1, арк. 3; 15, с. 615].

Ця самоосвітня діяльність заклала основу гуманітарної складової інтелектуального мислення В. К. Якуніна. Важливим етапом формування Віктора Кузьмича як історика стали студентські роки навчання в університеті, спочатку на денному відділенні філологічного факультету ДДУ. В цей період студент Віктор Якунін постійно працював у читальних залах, де запоем читав наукову літературу, особливо історичні журнали та журнали про міжнародну політику. Допитливий студент писав листи до редакцій видань та у видавництва, ставлячи запитання видавцям, що свідчило про критичний склад його інтелектуального мислення. Такий підхід виявлявся й під час аудиторних занять в університеті.

Утім правда історії проривалася, завдяки діяльності «шістдесятників». До студентів доходила певна інформація про поетів-дисидентів. У своєму студентському середовищі В. К. Якунін читав й обмінював дисидентську літературу, зокрема Василя Симоненка, Івана Драча, Євгена Євтушенка, Андрія Вознесенського, Роберта Рождественського. Промова К. Г. Паустовського

1957 р. на засіданні Союзу письменників під час обговорення роману Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго» породила інтерес до самого твору. Водночас ширилася інформація про сталінські репресії і про реабілітації жертв терору. Хвилювала В. К. Якуніна та інших студентів і тема взаємовідносин з КНР та КПК, Мао Цзедунем. З цих питань інформацію отримували від професора Ф. С. Павлова, який в 1953–1956 рр. перебував у КНР і читав лекції з історії марксизму-ленінізму в Пекінському народному університеті, а в 1966 р. захистив у Москві в закритому режимі докторську дисертацію «Политика и тактика КПК по отношению к национальной буржуазии (1949–1957 гг.)» у 2 томах. До речі, саме професор Ф. С. Павлов відіграв вирішальну роль у переході В. К. Якуніна з філологічного факультету та історичне відділення вечірнього загальнонаукового факультету в 1964 р. [9, с.14–16; 15, с. 621].

У рішенні перейти на вечірнє відділення історії загальнонаукового факультету Дніпропетровського державного університету після трьох семестрів стаціонару в лютому 1964 р. важливу роль відіграло й одруження Віктора Кузьмича на сокурсниці Людмилі Романівні Шульзі. Адже молодому подружжю стипендіального забезпечення явно не вистачало. Однак ані практична робота В. К. Якуніна в Жовтневому райкомі комсомолу (1964–1965), ані служба молодшим лейтенантом спочатку інспектором дитячих кімнат міліції, а згодом інструктором з політико-виховної роботи в міському управлінні міліції м. Дніпропетровська (1965–1966) не заважала продовженню самоосвіти. Під час роботи в міліції В. К. Якунін перевівся на заочну форму навчання і незабаром у серпні 1966 р. переїхав до Кривого Рогу, де проживали рідні дружини, бо у Дніпропетровському молодоподружжя не мало свого житла [9, с. 9–11, 16; 1, арк.3–3 зв., 169–169 в., 206].

Про вельми значний обсяг самопідготовки студента-заочника В. К. Якуніна, який навчався на 3–4 курсах на заочній формі історичного відділення, свідчить великий список наукової літератури з історії філософії, філософії, соціології, історіографії, детально законспектованої здебільшого в той період. Вельми прикметно, що студент-заочник, який спочатку працював вихователем школи-інтернату (1966–1967), а потім лаборантом кафедри марксизму-ленінізму Криворізького державного педагогічного інституту (1967–1968) у м. Кривий Ріг, наполегливо займався самоосвітою [9, с. 23–27; 1, арк. 206]. Звичайно, цікаво, хто вводив студента в інтелектуальний світ історичного пізнання. На заочному історичному відділенні

історико-філологічного факультету ДДУ В. К. Якунін слухав лекції професорів В. Я. Борщевського та Д. П. Пойди, доцентів Ф. Р. Гольденберг, М. П. Ковальського, І. Ф. Ковальнової та В. А. Новодрана, викладача В. І. Михайлової. Ці педагоги назавжди залишилися в його пам'яті.

Лекції Віри Іванівни Михайлової, в яких йшлося про сталінський час з його ідеологічними погромами й гоніннями, прочитані на хвилі критики культу Сталіна, зацікавили Віктора Якуніна історією історичної науки. Згадки про школу М. М. Покровського та про його «справу» породили стійкий інтерес студента до цієї теми, і Віктор Кузьмич, читаючи з першого курсу журналі «Вопросы истории», «История СССР», згодом – «Коммунист», знав всі дискусійні матеріали про творчість Покровського. Якраз у 1966–1967 рр. вийшло у світ перше зібрання творів М. М. Покровського, і В. К. Якунін, відразу придбавши двотомник, отримував велике задоволення від читання праць, які відрізнялися від офіційної історії СРСР стилем, вільним викладом, величезною ерудицією автора. Все це породило прагнення написати про М. М. Покровського дипломну роботу [9, с. 17–19; 15, с. 623].

Працюючи вже цілий рік над творчістю М. М. Покровського і обравши тему дипломної роботи самостійно, В. К. Якунін знайшов підтримку свого задуму у доцента М. П. Ковальського, який взявся за наукове керівництво. Так почався їхня річна співпраця над темою дипломної роботи. Спілкування з М. П. Ковальським у процесі підготовки дипломної роботи для випускника університету В. К. Якуніна дало багато.

Як науковий керівник, М. П. Ковальський уважно вичитував кожну главу, давав конкретні поради щодо поглиблення вивчення проблеми та вивчення джерельної бази теми, що розкривала творчість історика М. М. Покровського. Характерно, що Микола Павлович проводив ефективне наукове керівництво епістолярно, написавши кілька листів із Дніпропетровська своєму дипломнику до Кривого Рога в 1967–1968 рр. [9, с. 19–21; 15, с. 623]. Дипломна робота В. К. Якуніна не була компіляцією, тому що молодий історик здійснив самостійний аналіз праць М. М. Покровського і суджень про нього російських та радянських дослідників. У результаті праця дипломника здобула високу оцінку, а її автор – рекомендацію ДЕКу до аспірантури [9, с. 23; 1, арк. 169 зв.].

Зазначимо, що інтелектуальний світ В. К. Якуніна характеризувався системністю і тривалістю вивчення історіографічної про-

блематики. В процесі формулювання й затвердження теми кандидатської дисертації після зарахування до аспірантури по кафедрі історії СРСР та УРСР у грудні 1969 р. першорядне значення мало знайомство Віктора Кузьмича ще на початку того ж року в Москві з керівником секції історіографії Інституту історії СРСР академіком Мілицею Василівною Нечкіною та доктором історичних наук Олегом Дмитровичем Соколовим, який працював у редакції журналу «Коммунист» – теоретичному органі ЦК КПРС. Останній допоміг сформулювати тему кандидатської дисертації – «Борьба М. Н. Покровского против дворянско-буржуазной и мелкобуржуазной историографии». Науковим керівником аспіранта В. К. Якуніна став доцент ДДУ М. П. Ковальський [1, арк.169 зв.; 9, с. 29–31].

Інтелектуальний світ аспіранта В. К. Якуніна формувався, насамперед, на кафедрі СРСР та УРСР, завідувачем якої був доктор історичних наук, професор Дмитро Павлович Пойда, визнаний лідер і авторитетний керівник кафедри, де працювало 13 викладачів і навчалося близько 10 аспірантів. У той час на кафедрі вели науково-педагогічну діяльність кандидати історичних наук М. Ф. Карпенко, М. П. Ковальський, В. В. Крутіков, А. І. Куліш, М. Я. Попов, В. П. Чумаченко, В. І. Шевцов, Д. С. Шелест та ін. В. К. Якунін увійшов в інтелектуальний світ кафедри і спостерігав за активністю у науково-дослідній роботі А. І. Куліша, М. Я. Попова, В. П. Чумаченка, Д. С. Шелеста, який писав докторську дисертацію, та аспірантів В. В. Крутікова та В. Ф. Шарапи, котрі готували кандидатські дослідження. В. К. Якунін із цікавістю спостерігав за науковими дискусіями, які точилися на кафедрі найчастіше за участю М. Ф. Карпенка та В. П. Чумаченка, а також М. П. Ковальського та Д. С. Шелеста.

Найбільший інтелектуальний вплив на аспіранта В. К. Якуніна справляв його науковий керівник Микола Павлович Ковальський, який нерідко давав консультації у себе на квартирі, де спілкувався в невимушеній атмосфері, видавав книжки зі своєї унікальної бібліотеки. Науковий керівник вельми ретельно читав глави дисертації і тексти статей, редагував їх, навчав методики наукового дослідження. Під час консультацій учений звертав особливу увагу учня на ставлення до історичних джерел, на їх наукову критику, а також на професійну етику історика [9, с. 46–49].

Розробляючи в аспірантурі тему кандидатської дисертації з вересня 1967 р. до грудня 1971 р., В. К. Якунін виїжджав у від'їждження до Москви, де працював у Державній бібліотеці СРСР

ім. В. І. Леніна (нині – Російська державна бібліотека) та архівах, а також постійно відвідував книжкові крамниці, картинні галереї. Запам'яталась аспіранту й дискусія навколо творчості М. М. Покровського, що розгорнулася під час захисту кандидатської дисертації В. В. Нардіна «Историческая концепция М. Н. Покровского» в МДУ у квітні 1971 р., що була спрямована на критику творчості відомого вченого-марксиста в дусі сталінізму. Аспірант ДДУ В. К. Якунін взяв активну участь у дискусії у присутності близько 100 осіб [1, арк. 206; 9, с. 35, 37, 42].

Навесні 1971 р. кандидатська дисертація була підготовлена. Незабаром кафедра рекомендувала її до захисту. Кандидатська дисертація В. К. Якуніна була побудована на матеріалах праць М. М. Покровського (50 бібліографічних позицій), праць радянських (55) та інших авторів (62), а також чотирьох центральних архівів. Вступ, п'ять розділів та висновки були розміщені на 324 сторінках тексту без списку використаних джерел та літератури [9, с. 49].

21 грудня 1971 р. дисертація отримала схвалення на засіданні Сектора історії історичної науки АН СРСР. Захист дисертації пройшов успішно. Незважаючи на процес ресталінізації, В. К. Якуніну вдалось зберегти негативну характеристику культу особи Й. В. Сталіна і відмітити його негативний вплив на історичну науку й істориків, зокрема на оцінку творчості М. М. Покровського і його роль у радянській історичній науці [9, с. 42–45, 49–50].

Здобуття наукового ступеня кандидата наук відкрило перед В. К. Якуніним більші творчі можливості. 1 жовтня 1972 р. він був прийнятий на посаду старшого викладача кафедри історії КПРС Дніпродзержинського індустріального інституту, а 1 січня 1974 р. переведений на посаду доцента тієї ж кафедри як обраний за конкурсом. У Дніпродзержинську (нині – Кам'янське) розпочався новий етап у вивченні й викладанні історії вченим. В інтелектуальний світ В. К. Якуніна увійшов завідувач тамтешньої кафедри історії КПРС Радій Іванович Ветров, за висловом Віктора Кузьмича, прекрасна людина, талановитий учений і великий майстер методики викладання. Під час роботи у Дніпродзержинську (з 1 вересня 1974 р. до 1 січня 1975 р.). В. К. Якунін був направлений в Інститут підвищення кваліфікації викладачів кафедр суспільних наук при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, де прослухав лекції таких відомих спеціалістів, як професори М. О. Буцко, М. А. Варшавчик, Я. С. Калакура, Б. І. Корольов, В. Н. Котов, П. М. Шморгун, П. М. Яцков, доцент В. А. Молостов та ін. У цьо-

му ж закладі В. К. Якунін підвищував свою кваліфікацію ще двічі – у 1981 та 1989 рр.

Вже під час підвищення кваліфікації в 1974 р. В. К. Якунін став з ентузіазмом працювати над темою докторської дисертації – «Становление и развитие историко-партийной науки на Украине (1917 – начало 1930-х гг.)», рекомендованою Віктору Кузьмичу завідувачем кафедри історії КПРС ІПК професором П. М. Шморгуном. Отримавши тему нового дослідження, В. К. Якунін більшу частину вільного часу став проводити в Науковій бібліотеці КДУ та ЦНБ ім. В. І. Вернадського (нині – НБУ ім. В. І. Вернадського), хоча разом із тим відвідував картинні галереї, художні виставки, букіністичні магазини, часто ходив у кіно, інколи в театри. Характерно, що сам В. К. Якунін розпочав пошуки теми докторської дисертації ще раніше. Він зберігав чернетку трьох розгорнутих варіантів дослідження, датовану 19 березня 1973 р. Співпраця з П. М. Шморгуном, який став науковим консультантом і справжнім учителем, наставником, а, коли треба було, захисником Віктора Кузьмича, тривала впродовж понад 16 років [9, с. 65–71].

Утім, досить несподівано В. К. Якуніну запропонували перейти на роботу до лекторської групи Дніпропетровського обкому КПУ. Вже 15 травня 1975 р. він був затверджений лектором обкому Компартії України і 19 травня увільнений із ДП у зв'язку з переводом на партійну роботу до Дніпропетровська, де працював до 1978 р. Тематично лектор обкому партії В. К. Якунін займався «боротьбою з буржуазною ідеологією та ідеологічними диверсіями імперіалізму». Важливе пізнавальне значення мала участь лектора обкому В. К. Якуніна в семінарах у ЦК КПРС у 1977–1978 рр. У цей період В. К. Якунін опублікував три статті науково-популярного пропагандистського характеру. Дискусійні ж питання нерідко порушувалися ним на лекціях для партійного активу і для трудящих по лінії Товариства «Знання», в яких використовувалися закриті джерела інформації [1, арк. 71, 72, 74; 9, с. 76–77].

Однак схильність В. К. Якуніна до науково-педагогічної діяльності брала своє. Тому вже 24 березня 1977 р. лектор відділу пропаганди і агітації обкому КПУ В. К. Якунін був прийнятий на 0,5 ставки старшим викладачем кафедри історії КПРС ДДУ, а 24 лютого 1978 р. затверджений на посаді доцента кафедри історії КПРС як обраний за конкурсом.

З 15 вересня 1978 р. учений-історик став працювати на кафедрі історії КПРС як на основній роботі. З лютого 1979 р. його перевели

на посаду доцента тієї ж кафедри як обраного за конкурсом. На цій посаді учений-історик працював до 1984 р. Тодішня кафедра історії КІПС була багаточисленною. За даними В. К. Якуніна, у складі цього підрозділу нараховувалося приблизно 27 науково-педагогічних працівників, 29 аспірантів та 4 лаборанти. Завідувачем кафедри періоду 1974–1979 рр. був доктор історичних наук, професор Дмитро Сергійович Шелест. Крім нього, науково-викладацьку діяльність здійснювали професори Анатолій Михайлович Черненко (декан історичного факультету з 1977 р.) та Микола Миколайович Миколенко. В. К. Якунін віддавав належне непересічним організаторським якостям, таланту вченого А. М. Черненка, який прекрасно знав першоджерела і вмів їх систематизувати, хоча й відмічав відсутність з його боку інтересу до питань історіографії та методології [9, с. 101].

На кафедрі працював цілий ряд вельми кваліфікованих доцентів. Це, зокрема, П. В. Агапов, В. Д. Алексєєв, Л. О. Бардагова, О. Ф. Батаріна, П. Д. Виноградов, І. П. Воропай, О. С. Князєв, Р. К. Терещенко, С. П. Торшина, О. М. Філіппов та ін. Багато із них належали до учасників бойових дій часів Другої світової війни. Ці науково-педагогічні працівники добре знали свій предмет, володіли методикою викладання, хоча, звичайно, подавали матеріал у дусі комуністичної ідеології та суспільно-політичної практики КІПС. У цьому інтелектуальному середовищі відбувалося становлення В. К. Якуніна як науково-педагогічного працівника [9, с. 102–103, 106]. Інтелектуальне життя кафедри історії КІПС ДДУ вирізнялося динамізмом і насиченістю. Безперервно функціонувала спеціалізована вчена рада, в якій, за підрахунками вченого секретаря І. О. Кривого, загалом було захищено понад 200 кандидатських дисертацій. Не менш важливою школою наукового досвіду стала організація всесоюзних, регіональних та міжвузівських конференцій. Так, за даними В. К. Якуніна, з 1978 р. до 1988 р. кафедра взяла участь в організації та проведенні дев'яти таких заходів [9, с. 104–105].

Крім офіційного інтелектуального спілкування, В. К. Якунін мав і тісніше коло однодумців, у якому в приватному порядку обговорювалися наукові проблеми і політика партійної влади. До цього гуртка входили близькі товариші Віктора Кузьмича – Віктор Георгійович Городяненко та Микола Дмитрович Мартинов. Серед однодумців вельми негативну реакцію викликало правління Л. І. Брежнєва з його застоєм і бюрократизмом, всевладдям КДБ і доносительством у середовищі інтелігенції [9, с. 107].

На цьому загальному тлі В. К. Якунін приступив до активної

розробки нової теми. Це було тим більш важливо, що подальший розвиток тематики, пов'язаної з творчістю М. М. Покровського, у 1970-х рр. вельми ускладнився. У країні наростав процес відродження сталінізму. «Проблематика досліджень антисталінського характеру, – писав В. К. Якунін, – була згорнута і заморожена». Тому Віктор Кузьмич до цієї теми не повертався. Це є яскравим свідченням того, як загальна суспільно-політична й ідеологічна атмосфера в країні впливала на спрямування інтелектуальної діяльності учено-го-історика [9, с. 51, 54, 105].

Опрацювання докторської дисертації потребувало вивчення вельми значного обсягу історіографічних та історичних джерел. Реалізувати це завдання допомагала В. К. Якуніну система Міжбібліотечного абонементу (МБА), завдяки якій учений отримував багато книжок і журналів із Москви, Києва та Харкова. Важливе значення для поглиблення роботи над докторською дисертацією мало стажування В. К. Якуніна в ІПК при КДУ, яке тривало з 1 лютого по 30 червня 1981 р. і супроводжувалося слуханням лекцій П. М. Шморгуна, М. А. Варшавчика, М. О. Буцка з історіографії, джерелознавства і методології історії, вивченням численної літератури, котра спеціально зберігалася у закритих фондах М. І. Яворського, М. О. Скрипника, М. І. Попова, М. С. Воліна та ін., а також комплексів періодичних видань 1920–1930-х рр. [9, с. 107–110].

У 1981 р. Президія Всесоюзної ради з координації науково-дослідної роботи в галузі історії КПРС і партійного будівництва затвердила тему докторської дисертації В. К. Якуніна «Становление и развитие историко-партийной науки на Украине. Октябрь 1917 г. – вторая половина 30-х гг.». Важливим кроком на шляху подальшого професійного зростання стало переведення В. К. Якуніна на ставку старшого наукового співробітника на два роки із звільненням від навчального навантаження для завершення роботи над докторською дисертацією [9, с. 108, 110, 111].

У лютому 1982 р. – лютому 1984 р. В. К. Якунін – старший науковий співробітник (докторант) кафедри історії КПРС ДДУ, потім – доцент кафедри історії КПРС. Під час перебування на посаді старшого наукового співробітника Віктор Кузьмич став частіше їздити у наукові відрядження до Москви та Києва. З 1 лютого 1983 р. він був офіційно прикріплений до кафедри історії КПРС ІПК при КДУ, а науковим консультантом призначено професора Петра Михайловича Шморгуна. Головним творчим результатом цього періоду була підготовка ученим монографії.

Втім, процес публікації розтягнувся на кілька років. Однією з

причин цього було те, що в книзі було багато критики Й. В. Сталіна та сталінізму, праць репресованих істориків. Лише розвиток процесу горбачовської «перебудови», що супроводжувався другим етапом десталінізації, зрушив питання з місця. У 1988–1989 рр. В. К. Якунін опублікував дві проблемні наукові статті в «Українському історичному журналі», брав участь у нарадах і «круглих столах», виступав з лекціями, у яких піддавав критиці негативні для партії та країни прояви культу особи Й. В. Сталіна. Але найбільшим творчим успіхом було підписання 13 липня 1989 р. до друку і вихід у світ монографії «На пути к правде истории. Становление и развитие историко-партийной науки на Украине (октябрь 1917 – вторая половина 30-х годов)» обсягом 103 с. і тиражем 2 тис. прим. [9, с. 115–118, 120–122, 131].

У 1980-х – на початку 1990-х рр. творчий доробок ученого-історика збагатився, крім монографії, й навчальними посібниками: «Большевистские организации Украины на этапе буржуазной-демократической революции: Историография 1917 – втор. пол. 30-х годов» (1983) [7], «Борьба большевиков Украины за победу Великого Октября против внешней и внутренней контрреволюции: 30-е гг.» (1985) [8], «Социалистическое строительство на Украине: Историография 20-х – втор. пол. 30-х гг. (1989) [13], «И. В. Сталин, сталинизм и историческая наука» (1991) [14].

У січні 1989 р. на кафедрі докторська дисертація В. К. Якуніна «Становление и развитие историко-партийной науки на Украине, октябрь 1917 г. – вторая половина 30-х гг.» була обговорена і рекомендована до захисту, а 16 лютого 1990 р. успішно захищена в Києві. Побудована на великому комплексі джерел та літератури (всього 668 бібліографічних позицій), дисертація цілком відповідала тодішньому рівню історичної науки і була кроком уперед в історіографії проблеми [1, арк. 72, 79; 9, с. 110, 115, 135–136].

На грудень 1990 р. В. К. Якунін мав уже захищену докторську дисертацію, одну монографію, три навчальні посібники, керував роботою аспірантів, два з яких вже захистили дисертації. Рішенням ВАК при Раді Міністрів СРСР від 13 липня 1990 р. В. К. Якуніну присуджено науковий ступінь доктора історичних наук. Тому 6 грудня 1990 р. на засіданні кафедри політичної історії ДДУ за кандидатуру Віктора Кузьмича як нового завідувача проголосувало 16 членів кафедри, хоча шість голосів (прихильники проф. А. М. Черненка) були проти. В результаті 13 грудня 1990 р. доцент В. К. Якунін був переведений на посаду завідувача кафедри політичної історії, як об-

раний за конкурсом. 29 січня 1992 р. рішенням Державного комітету СРСР по народній освіті В. К. Якунін отримав учене звання професора по кафедрі політичної історії [1, арк. 84, 86, 88, 94, 95, 114].

16 червня 1992 р. В. К. Якунін одноголосно рекомендований радою історичного факультету до обрання на Раді ДДУ завідувачем кафедри української історії та етнополітики. 26 червня 1992 р. професор обраний на цю посаду Вченою радою університету з 6 липня 1992 р. [1, арк. 103, 104].

На посаді завідувача кафедри проф. В. К. Якунін багато уваги приділяв інтелектуальному самовдосконаленню, науковій та навчально-методичній роботі. Так, з 12 березня по 9 червня 1993 р. він брав творчу відпустку для завершення роботи над монографією «Клио и Сталин» [1, арк.107]. З 27 лютого по 24 травня 1996 р. учений-педагог взяв творчу відпустку для підготовки спецкурсу «Основні політичні течії сучасності» та написання посібника студентам, а з 1 вересня до 30 листопада 1999 р. ще одну творчу відпустку для підготовки навчального посібника для студентів-політологів «Теорія та історія політичних партій» [1, арк. 115, 134 а, 135].

З 1 березня 1995 р. на завідувача кафедри української історії та етнополітики, проф. В. К. Якуніна наказом ректора ДДУ було покладено обов'язки директора гуманітарного центру ДДУ з оплатою відзначеною в контракті. Цією роботою він займався до 15 листопада 1999 р. [1, арк. 113, 135, 136]. У 1992–1997 рр. на кафедрі велась активна робота з підвищення наукового рівня викладачів. По 1995 р. за активною участю членів кафедри функціонувала спеціалізована вчена рада з історії політичних партій та громадських організацій. На ній було захищено 36 дисертацій. Професор В. К. Якунін працював заступником голови спеціалізованої вченої ради під керівництвом голови – професора А. М. Черненка, функції вченого секретаря виконував доцент І. О. Кривой [9, с. 181].

У 1990-х рр. кафедра працювала над новою концепцією курсу з історії України. Сам В. К. Якунін розробив і прочитав чотири спецкурси для студентів: «Історія і політика», «Сталінізм: витоки та сутність», «Теорія та історія політичних партій та громадських рухів», «Основні політичні течії сучасності», готував ще два нові спецкурси: «Методологія історії», «Методологія політології», а для аспірантів – «Актуальні питання методології історії та історіографії». Водночас він почав писати нову монографію – «Крупнейшая катастрофа XX века» [1, арк. 129, 131]. У той період професор В. К. Якунін розширив діапазон своїх інтелектуальних зацікавлень.

Учений-історик та історіограф активно досліджував предмет і соціальні функції історичної науки, розглядав питання про зв'язок ідеології й історичної науки, почав шукати нову наукову методологію історії, осмислював питання періодизації радянської історичної науки, вивчав взаємозв'язок радянської історичної науки, ідеології та політики. Цим важливим теоретичним аспектам присвятив ряд змістовних наукових статей. Методологічні проблеми й питання вивчення гуманітарних дисциплін, історії України неодноразово актуалізувалися вченим на наукових конференціях упродовж 1993–2000 рр. [1, арк. 152 зв., 153, 154, 155]. Зазначений період був плідним на монографічні дослідження вченого. В. К. Якунін опублікував такі важливі праці, як «Клио и Сталин» (у співавторстві з М. Д. Мартиновим) (1998) [17], «Крах КПСС. Историографический и теоретико-методологический аспекты» (2003) [10].

У 1990-х рр., поряд із науково-педагогічною діяльністю, інтелектуальний світ В. К. Якуніна помітно розширився за рахунок суспільно-політичної сфери. У 1993–1996 рр. учений-історик був президентом Інформаційно-аналітичного центру «Прогноз». У 1995 р. він став одним із розробників «Концепции идеологии и деятельности Всеукраинского объединения «Союз миролюбивых сил «Батьківщина»». У квітні 1995 р. проф. В. К. Якунін вступив до лав Соціалістичної партії України, адже після серпневих подій 1991 р. він припинив свою партійність у КПРС [9, с. 1].

16 липня 2003 р. за наказом ректора ДНУ В. К. Якуніну було продовжено термін роботи на посаді завідувача кафедри української історії та етнополітики, як обраного за конкурсом, терміном з 01 липня 2003 р. по 30 червня 2006 р. Однак уже в 2004 р. стан здоров'я вченого помітно погіршився. На професора чекала важка хірургічна операція на серці в Національному інституті серцево-судинної хірургії ім. М. М. Амосова АМН у м. Київ, яка пройшла успішно. Затим наступив період реабілітації. За цих обставин Віктор Кузьмич не міг виконувати роботу завідувача кафедри, а тому з 3 жовтня 2005 р. був переведений на посаду професора [1, арк. 177 б, 186, 193, 197].

Але і в цей період професор В. К. Якунін жив активним інтелектуальним життям. Так, у 2006 р. він читав курси «Історія України», «Методологія історії», «Історія і теорія політичних партій», «Вища освіта України і Болонський процес», «Актуальні проблеми історіографії та методології». У сфері наукової роботи професор видав (у співавторстві з проф. В. В. Іваненком) монографію «ОУН і УПА в

Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології», працював над другим виданням монографії «Крах КПСС», підготував і відправив до журналів «Отечественная история», «Гуманітарний журнал», «Грані», «Комуніст України» чотири статті, брав участь у двох конференціях, виступав як офіційний опонент і науковий керівник на захистах дисертацій, рецензував дві монографії, тричі виступав у пресі. У 2006/07 н. р. він читав нові спецкурси «Історія політичних партій України» та «Сучасна історіографія радянського суспільства», а в 2011/12 н.р. ще один новий курс – «Історія багатопартійності незалежної України» [1, арк. 228, 231, 268].

У 2010-х рр. інтелектуальний світ В. К. Якуніна збагатився новими гранями. У цей період він видав у світ другу частину своєї монографії «Крах КПСС» (2010) [11], цінну автобіографічну книгу «История, идеология, политика. Жизнь и познание истории» (2013) [9] і монографію у співавторстві з Р. В. Гулою «Патриотизм и национализм: опыт и уроки истории» (2015) [16].

Частиною інтелектуального світу ученого-історика стали учні його наукової школи – 12 кандидатів та три доктори історичних наук. Це, зокрема, кандидати наук О. Л. Левін (1989), С. П. Нікілєва (1989), В. А. Бабенко (1992), І. В. Терлецька (1994), Н. А. Жарікова (1995), Ю. І. Чирва (1995), В. Л. Борисов (2003), Р. В. Гула (2003), Л. В. Дояр (2006), В. В. Тарасов (2008), В. І. Роєнко (2008), Д. В. Гула (2016) і доктори наук – О. А. Удод (2000), О. В. Михайлюк (2009), Р. В. Гула (2013) [9, с. 322].

Творча робота професора В. К. Якуніна була належним чином оцінена на університетському і державному рівнях. Учений здобув почесні звання «Заслуженого професора ДНУ» (02.10.2009) та «Заслуженого діяча науки і техніки України» (16.05.2013), нагороджений почесною медаллю «За вірну службу ДНУ».

Після виходу на заслужений відпочинок у 2015 р. В. К. Якунін помер 29 січня 2017 р. в м. Дніпро [1, арк. 246, 247, 248; 5, с. 389–390].

Таким чином, інтелектуальний світ проф. В. К. Якуніна пройшов ряд стадій формування і поступу. Перший, підготовчий етап – юності й молодості – характеризувався залученням до інтелектуального життя в загальноосвітніх навчальних закладах, у ході самовдосконалення в армії і вирізнявся розмаїттям інтересів від читання художньої літератури до занять образотворчим мистецтвом. Другий дніпропетровсько-криворізький етап, пов'язаний з університетським навчанням на історико-філологічному факультеті ДДУ

(спочатку на денній, а згодом на вечірній та заочній формах) і початком трудової діяльності в органах міліції, охоплював час від 1962–1968 рр. У цей період В. К. Якунін формувався як професійний історик, утверджувався фундамент його світогляду та способу життя.

Третій період – аспірантський (1968–1972), коли В. К. Якунін перебував у стадії становлення як учений-історик, історіограф зі своїми принципами професійної етики і моральності, науковими історіографічними уподобаннями і пріоритетами, контактами в науково-освітньому світі, які вийшли за межі Альма Матер й поширилися на всесоюзні інституції. Після успішного захисту кандидатської дисертації розпочався дніпродзержинсько-дніпропетровсько-київський (1972–1978), четвертий період життєдіяльності, який характеризувався початком нового етапу науково-педагогічної та партійної діяльності й водночас активним пошуком і визначенням нової тематики докторської дисертації, пов'язаної з історико-партійною історіографією.

П'ятий етап інтелектуальної діяльності В. К. Якуніна охопив дніпропетровський період 1978–1991 рр. і позначився активною роботою над докторською дисертацією та її захистом (1990), поступом науково-педагогічної діяльності, розвитком інтелектуальних контактів у Москві та Києві, концептуальним становленням ученого-педагога як викладача і доцента на кафедрі історії КПРС ДДУ. Цей період збагатився монографією й чотирма навчальними посібниками.

Наступний шостий період інтелектуальної праці В. К. Якуніна обіймав період 1991–2005 рр. і співпав з відновленням незалежної держави Україна й пошуком ученим-істориком та історіографом нової парадигми усвідомлення вітчизняної історії. В цей час розширилася сфера інтелектуальних інтересів та розробок ученого, які поширилися не тільки на проблеми політичної історії, історію історичної науки, а й на методологію історії. В. К. Якунін утвердився як керівник кафедри: спочатку політичної історії, а з 1992 р. – української історії та етнополітики. В цей період множиться мережа вертикальних і горизонтальних інтелектуальних зв'язків ученого-педагога по лінії адміністративної вертикалі та по лінії формування й утвердження наукового напрямку, а згодом наукової школи. Перші захисти аспірантів відбулися в 1989 р., але найбільшої динаміки цей процес набув у 1990-х–2000-х рр., коли під його керівництвом сформувалася наукова школа з політичної історії України. Цей період інтелектуального світу В. К. Якуніна був динамічним і багатоманіт-

ним, охоплював історію, історіографію, методологію, ідеологію, політику, образотворче мистецтво. Завершальний, сьомий період обіймав час від 2005 р. до 2017 р., коли учений продовжував осмислення історії, ідеології та політики і видав у світ дві монографії та один навчальний посібник.

Як бачимо, інтелектуальний світ проф. В. К. Якуніна вирізнявся цілісністю, багатоманітністю, змістовністю й віддзеркалював формування та становлення ученого-педагога на тлі епохи другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Архів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 3085. Арк. 3. 311 арк. Особова справа Якуніна Віктора Кузьмича.
2. **Іваненко В. В., Якунін В. К.** ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2006. 424 с.
3. **Ковальська-Павелко І. М.** До 70-річного ювілею професора В. К. Якуніна. Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія: Історія і археологія. Д.: Вид-во ДНУ, 2010. Вип. 18. С. 24–28.
4. **Колесник І. І.** Українська історіографія. Концептуальна історія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. 566 с.
5. **Шляхов О. Б.** Якунін Віктор Кузьмич. Професори Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара : біобібліографічний довідник / голова редкол. чл.-кор. НАН України, проф. М. В. Поляков та ін. 3-тє вид, перероб. і доп. Дніпро: Ліра, 2018. С. 389–390.
6. **Шляхов О. Б.** Пам'яті професора Віктора Кузьмича Якуніна. Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія: Історія та археологія. Дніпро: Ліра, 2017. Вип. 25. С. 233–234.
7. **Якунин В. К.** Большевистские организации Украины на этапе буржуазной-демократической революции: Историография 1917 – втор. пол. 30-х годов. Днепропетровск: ДГУ, 1983. 83 с.
8. **Якунин В. К.** Борьба большевиков Украины за победу Великого Октября против внешней и внутренней контрреволюции: 30-е гг. Днепропетровск: ДГУ, 1985. 88 с.
9. **Якунин В. К.** История, идеология, политика. Жизнь и познание истории. Днепропетровск: Герда, 2013. 340 с.
10. **Якунин В. К.** Крах КПСС. Историографический и теоретико-методологический аспекты. Днепропетровск: ДГУ, 2003. 284 с.
11. **Якунин В. К.** Крах КПСС. Историографический и теоретико-методологический аспекты. Часть 2. История, сущность и место КПСС в политической системе советского общества: процесс переосмысления. Днепропетровск: Герда, 2010. 484 с.
12. **Якунин В. К.** На пути к правде истории (Становление и развитие историко-партийной науки на Украине. Октябрь 1917 – вторая пол. 30-х гг.). Киев: Вища шк., 1989. 104 с.

13. **Якунин В. К.** Социалистическое строительство на Украине: Историография 20-х – втор. пол. 30-х гг. Днепропетровск: ДГУ, 1989. 72 с.
14. **Якунин В. К.** И. В. Сталин, сталинизм и историческая наука. Днепропетровск: ДГУ, 1991. 91 с.
15. **Якунін Віктор Кузьмович.** Усна історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара: зб. докум. матер. Дніпропетровськ: Ліра, 2013. Т. 1. С. 609–633.
16. **Якунин В., Гула Р.** Патриотизм и национализм: опыт и уроки истории. Київ: ООО «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 176 с.
17. **Якунин В. К., Мартынов Н. Д.** Клио и Сталин. Днепропетровск: Промінь, 1998. 152 с.

Надійшла до редкол.: 01.01.2020

Прорецензовано: 05. 01. 2020

УДК 37.01

DOI: 10.33287/11922

ЕТИЧНІ ТА НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВЧЕНОГО (спогади про професора В.К. Якуніна)

Г. Г. Кривчик

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Здійснено біографічний нарис про дніпровського (дніпропетровського) вченого, знаного фахівця у галузях методології історії, історіографії та новітньої політичної історії України. Характеризується як особистість, громадянин, науковець.

Ключові слова: любов до історії, чесність, принциповість, моральна, духовна й наукова чистоплотність, наукова мужність.

Viktor Yakunin (1939-2017) is a well-known Ukrainian historian, Professor, head of the Department of Ukrainian history and Ethnopolitics of the Dnipro national University named after O. Gonchar. The basic ethical norms and scientific principles that guided the scientist in life and scientific work are defined. It is primarily the adherence to principles, courage and integrity. The most shameful act of both man and scientist, he considered betrayal. He was contemptuous of historians who adjusted to the political situation, who renounced what they had previously passionately preached. The most shameful act of both man and scientist, he considered betrayal. He was contemptuous of historians who adjusted to the political situation, who renounced what they had previously passionately preached. He is not an armchair scientist. He had a fighting character, took a firm civil position, was always politically active person, which was reflected in his scientific works, of which he wrote more than 150, including 5 monographs and 5 manuals. In them, the scientist studied the actual problems of historiography, methodology of history and political history of the USSR and Ukraine. In particular, he attempted to answer the question why the